

درس دوازدهم

حسن تعلیل، حسن آمیزش و اسلوب معادله

حسن تعلیل

حسن تعلیل

در لغت به معنای دلیل و برهان نیکو آوردن است و در اصطلاح ادبی آن است که دلیلی هنری (شاعرانه) و غیرواقعی برای امری بیاورند؛ به گونه‌ای که بتواند مخاطب را اقناع کند و خیال‌انگیز باشد.
به بیت زیر توجه کنید:

به سرو گفت کسی میوه‌ای نمی‌آری؟   جواب داد که آزادگان تهی دست‌اند

سعدی

تویی بهانه آن ابرها که می‌گیرند   بیا که صاف شود این هوای بارانی

قیصر امین پور

نرگس همی رکوع کند در میان باغ

زیرا که کرد فاخته بر سرو مؤذنی

منوچهری

باران همه بر جای عرق می چکد از ابر

پیداست که از دست کریم تو حیا کرد

قائنی شیرازی

رسم بدعهدی ایام چو دید ابر بهار

گریه اش بر سمن و سنبل و نسرين آمد

حافظ

از آن مرد دانا دهان دوخته است

که بیند که شمع از زبان سوخته است

سعدی

هنگام سپیده دم خروس سحری

دانی که چرا همی کند نوحه گری؟

یعنی که نمودند در آیینۀ صبح

از عمر شبی گذشت و تو بی خبری

خیام

پشت‌گوژ آمد فلک در آفرینش تا کند

هر زمان پیش‌ت زمین بوس از برای افتخار

سعدی

عجب نیست بر خاک اگر گل شکفت

که چندین گل‌اندام در خاک خفت

سعدی

به یک کرشمه که در کار آسمان کردی

هنوز می‌پرد از شوق چشم کوكب‌ها

صائب

خمیده پشت از آن گشتند پیران جهان دیده

که اندر خاک می‌جویند ایام جوانی را

نظامی

آرایه های بدیع معنوی

حس آمیزی

حس آمیزی

آمیختن دو یا چند حس در کلام، چنان که ذهن را به کنجکاوی وادارد و با ایجاد موسیقی معنوی، بر تأثیر و زیبایی سخن بیفزاید. حس آمیزی گاه آمیختگی حواس با امور ذهنی و انتزاعی است.

سپهد پرستنده را گفت گرم سخن‌های شیرین به آوای نرم

فردوسی

بر لب کوه جنون خنده شیرین بهار نقش زخمی است که از تیشه فرهاد شکفت

نصرالله مردانی

با من بیا به خیابان / تا بشنوی بوی زمستانی که در باغ رخنه کرده است.

سلیمان هراتی

آسمان فریبی آبی‌رنگ شد.

دکتر شریعتی

نمونه های حس آمیزی

آرایه های بدیع معنوی

از صدای سخن عشق ندیدم خوش تر یادگاری که در این گنبد دوّار بماند

حافظ

شاملو

افسوس موها، نگاهها به عبث / عطر لغات شاعر را تاریک می کنند.

رود می نالد

جغد می خواند

غم بیاویخته با رنگ غروب

می تراود ز لبم قصه سرد

دلَم افسرده در این تنگ غروب

سهراب سپهری

نمونه های حس آمیزی خودارزیابی برای مطالعه

آرایه های بدیع معنوی

از این شعر تر شیرین ز شاهنشاه عجب دارم   که سر تا پای حافظ را چرا در زر نمی گیرد؟
حافظ

ما گر چه مرد تلخ شنیدن نه ایم؛ لیک   تلخی که از زبان تو آید، شنیدنی است
طالب آملی

بوی دهن تو از چمن می شنوم   رنگ تو ز لاله و سمن می شنوم
مولوی

■ خط شکسته را هم محکم تر و بامزه تر از دیگران می نوشت.
عبدالله مستوفی

شور فرهادم به پاسخ سر به زیر افکنده بود   ای لب شیرین جواب تلخ سربالا چرا

به ترانه های شیرین به بهانه های رنگین   بکشید سوی خانه مه خوب خوش لقا را

اسلوب معادله

اسلوب معادله

بیان مطلبی در دو عبارت مستقل، به نحوی که یکی از طرفین معادلی برای تأیید عبارت دیگر است؛ زیبایی آفرینی اسلوب معادله بر پایه شباهت می باشد. به عبارتی، معمولاً مفهومی ذهنی در یک مصراع یا بیت و مفهومی محسوس در مصراع یا بیتی دیگر برای تأیید آن می آید.

نمونه های اسلوب معادله

آرایه های بدیع معنوی

دل چو شد غافل ز حق، فرمان پذیر تن بود   می برد هر جا که خواهد اسب، خواب آلوده را

صائب

قطع زنجیر ز مجنون تو نتوان کردن   موج جزو بدن آب روان می باشد

بیدل دهلوی

سعدی از سرزنش خلق نترسد، هیهات   غرقه در نیل چه اندیشه کند باران را

سعدی

دود اگر بالا نشیند، کسر شأن شعله نیست   جای چشم ابرو نگیرد، گرچه او بالاتر است

صائب

آدمی پیر چو شد، حرص جوان می گردد   خواب در وقت سحرگاه گران می گردد

صائب

نمونه های اسلوب معادله

چشم عاشق نتوان دوخت که معشوق نبیند   پای بلبل نتوان بست که بر گل نسراید

سعدی

گریه دائم سیاهی را بُرد از بخت من   زاغ را بسیاری باران نسازد پر سپید

جامی

عشق چون آید برد هوش دل فرزانه را   دزد دانا می‌کشد اول چراغ خانه را

زیب النساء

پای خوابیده به فریاد نگردد بیدار   بند با عاشق بیدل چه تواند کردن

بیدل دهلوی

نمونه های اسلوب معادله خودارزیابی برای مطالعه

با کمال احتیاج از خلق استغنا خوش است

با دهان تشنه مردن بر لب دریا خوش است

صائب

سرکشان را فکند تیغ مکافات ز پای

شعله را زود نشانند به خاکستر خویش

حزین لاهیجی

بی‌کمالی‌های انسان از سخن پیدا شود

پسته بی‌مغز چون لب وا کند، رسوا شود

صائب

آزاده را جفای فلک بیش می‌رسد

اول بلا به عاقبت‌اندیش می‌رسد

امیری فیروز کوهی

ملامت از دل سعدی فرو نشوید عشق

سیاهی از حبشی چون رود که خود رنگ است

سعدی

اشک سحر زداید از لوح دل سیاهی

خرم کند چمن را باران صبحگاهی

رهی معیری

سوال ۱

در بیت « رنگین سخنان در سخن خویش نهانند / از نکبت خود نیست به هر حال جدا گل » چه آرایه‌ای به کار رفته است؟ بخشی را که آرایه در آن قرار دارد، مشخص کنید.

سوال ۲

- شاعر در بیت « غنچه و گل ، اشک بلبل گرمی کردند پاک / آستین آن چرا خونین شد و دامن آن » چه آرایه‌ای را در شعر خلق کرده است؟ در مورد تشخیص خود بنویسید.

سوال ۳

- در کدامیک از بیت‌های زیر « آرایه‌اسلوب معادله » آمده است ؟ برای تشخیص خود دلیل بیاورید .

الف) ابر از آن پیدا شود کز رشک خورشید رُخش
ب) فکر شنسبه تلخ دارد جمعهٔ اطفال را
آستین بر رُخ نهد با دامن تر آفتاب
عشرت امروز بی اندیشهٔ فردا خوش است

سوال ۴

- برای هر یک از ابیات زیر یک آرایهٔ ادبی بنویسید .

الف) عشق چون آید برد هوش دل فرزانه را
ب) رسم بد عهدی ایام چو دید ابر بهار
دزد دانا می کشد اول چراغ خانه را
گریه اش بر سمن و سنبل و نسرين آمد
ج) ما گرچه مرد تلخ شنیدن نه ایم ، لیک
تلخی که از زبان تو آید، شنیدنی است

سوال ۵

آرایه مناسب هر بیت را از داخل کمانک انتخاب کنید.

وز عمر مرا جز شب دیجور نمانده است (اسلوب معادله - ایهام)

نشان عاشق آن باشد که خشکش بینی از دریا (تلمیح - تشبیه)

الف) بی مهر رخت روز مرا نور نمانده است

ب) گواه رهرو آن باشد که سردش یابی از دوزخ

اندوه دل نگفتم الا یک از هزاران (اسلوب معادله - اغراق)

ج) چندین که برش مردم از ماجرای عشقت

سوال ۶

چگونه به آرایه « حس آمیزی » در بیت زیر پی می برید ؟

نقش زخمی است که از تیشه فرهاد شکفت

« بر لب گوه جنون خنده شیرین بهار

سوال ۷

آرایه «حسن تعلیل» و «اسلوب معادله» را در بیت‌های زیر بیابید و برای تشخیص خود در هر بیت، دلیل بیاورید.

الف) دل چو شد غافل زحق ، فرمان پذیر تن بود
می برد هر جا که خواهد اسب خواب آلوده را

ب) به یک کرشمه که در کار آسمان کردی
هنوز می پرد از شوق ، چشم کوکب‌ها

سوال ۸

آرایه حسن تعلیل و حس آمیزی را در بیت زیر بیابید و دلیل تشخیص خود را بنویسید

بر لب کوه جنون خنده شیرین بهار / نقش زخمی است که از تیشه فرهاد شکفت

سوال ۹

- آرایه‌های «اسلوب معادله» و «حس آمیزی» را در ابیات زیر بیابید و دلیل تشخیص خود را برای هر مورد بنویسید.

الف) آسمان فریبی آبی رنگ شد.

ب) سرکشان را فکند تیغ مکافات ز پای / شعله را زود نشانند به خاکستر خویش

سوال ۱۰

- با توجه به بیت «خمیده‌پشت از آن گشتند پیران جهان دیده / که اندر خاک می‌جویند ایام جوانی را»

الف) شاعر چه دلیلی برای «خمیدگی پشت پیران» بیان کرده است؟

ب) این هنر شاعرانه سبب پیدایش کدام آرایه معنوی، در بیت شده است؟

سوال ۱۱

۲۰- در هر یک از بیت‌های گروه «الف» کدام آرایه ادبی گروه «ب» به کار رفته است؟ «قسمت «ب» یک مورد اضافه است.»

«الف»	«ب»
الف) از آن مرد دانا دهان دوخته است / که ببیند که شمع از زبان سوخته است	۱- اسلوب معادله
ب) خداوند لباس هراس و گرسنگی را به آن‌ها چشانند.	۲- ایهام
ج) چون جام شفق موج زند خون به دل من / با این همه دوزخ تو مرا چهره زردی است	۳- حسن تعلیل
	۴- حس آمیزی

سوال ۱۲

۱۵- در بیت‌های زیر، هر یک از قسمت‌های مشخص شده، کدام آرایه معنوی را به وجود آورده است؟

کجا دانند حال ما سبکباران ساحل ها
سخن های شیرین به آوای نرم
پس سخن کوتاه باید والسلام
بیا که صاف شود این هوای بارانی

الف) شب تاریک و بیم موج و گردابی چنین هایل
ب) سپهبد فرستنده را گفت گرم
ج) در نیابد حال پخته هیچ خام
د) تویی بهانه آن ابرها که می‌گریند

سوال ۱۳

۲۳- در همهٔ گزینه‌ها به جز گزینهٔ ..... آرایهٔ «اسلوب معادله» به کار رفته است.

- الف) چشم عاشق نتوان دوخت که معشوق نبیند
ب) نیست پروا تلخکامان را ز تلخی‌های عشق
ج) عجب نیست بر خاک اگر گل شکفت
د) بی کمالی‌های انسان از سخن پیدا شود
- پای بلبل نتوان بست که بر گل نسراید
آب دریا در مذاق ماهی دریا خوش است
که چندین گل اندام در خاک خفت
پستهٔ بی مغز چون لب وا کند، رسوا شود

سوال ۱۴

۲۲- در بیت: «محرّم این هوش جز بی‌هوش نیست / مرزبان را مشتری جز گوش نیست» کدام آرایهٔ ادبی به کار نرفته است؟

- الف) تمثیل   ب) متناقض نما   ج) اسلوب معادله   د) حسن تعلیل

پایان